

اصلاح ساختاری
و غنی‌سازی محتوایی مراسم دینی
(با تأکید بر توانمندسازی هیئت‌های مذهبی)

علیرضا قادری

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

پاییز ۱۳۹۵

قبادی، علیرضا، ۱۳۴۸-

اصلاح ساختاری و غنی‌سازی محتوایی مراسم دینی (با تأکید بر توانمندسازی هیئت‌های مذهبی) / علیرضا قبادی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۵.

د: ۲۰۵؛ م: مصور، جدول، نمودار. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۳۵۷؛ علوم اجتماعی: ۳۱)

ISBN: 978-600-298-123-3

بها: ۱۰۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۱۳۵]-۱۴۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. شعایر و مراسم مذهبی - ایران - جنبه‌های اجتماعی - تحقیق. ۲. Rites and ceremonies - Iran - Social aspects - Research. ۳. شعایر و مراسم مذهبی - ایران - برنامه‌ریزی. ۴. Rites and ceremonies - Iran - Planning. ۵. شعایر و مراسم مذهبی - ایران - تحقیق. ۶. Rites and ceremonies - Iran - Research. ۷. شعایر و مراسم مذهبی - ایران - نقد و تفسیر. ۸. Rites and ceremonies - Iran - Criticism and interpretation. الف: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب: عنوان

۴۹۷/۷۰۹۵۵

۱۳۹۵ آذر ۱۶ / BP۲۵۷

۴۲۵۵۱۵۶

شماره کتابشناسی مل

اصلاح ساختاری و غنی‌سازی محتوایی مراسم دینی (با تأکید بر توانمندسازی هیئت‌های مذهبی)

تألیف: علیرضا قبادی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: اعتصام

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۵

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لینوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۱۱ (انتشارات: ۳۲۱۱۱۱۳۰۰)

نمابر: ۰۳۲۸۰۳۰۹۰، ص.ب. ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی آسکو، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروش اینترنتی: www.ketab.ir/rihu

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جاسایان اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری، بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره) بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۵۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب به عنوان منبع کمک درسی برای دانشجویان رشته «برنامه ریزی فرهنگی (علوم اجتماعی)» در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری فراهم آمده است و همچنین سازمان های مذهبی چون امور مساجد، سازمان تبلیغات اسلامی، نهادهای متولی هیئت های مذهبی و... نیز می توانند از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های نویسنده گرامی، حجت الاسلام والمسلمین آقای علیرضا قزایی، و نیز ناظر محترم طرح جناب آقای دکتر ابراهیم فیاض تشکر و قدردانی کند.

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۳	مقدمه

فصل اول: کلیات

۷	بیان مسئله
۱۰	اهمیت و ضرورت تحقیق
۱۲	اهداف تحقیق
۱۲	هدف اصلی
۱۲	اهداف فرعی

فصل دوم: پیشینه ادبیات تحقیق

۱۳	مقدمه
۱۴	الف) منابع دینی
۱۴	۱. قرآن کریم
۱۵	۱-۱. آیاتی که به مراسم و ریشه‌های هم معنای آن دلالت دارند
۱۵	الف) شعائر (علامت)
۱۶	ب) نسک (عبادت)
۱۸	ج) هیئت
۱۸	۲-۱. آیاتی که به صورت عام جهت گیری‌های کلی را در موضوع روشن می‌سازند:
۱۸	اول، شیوه‌های دعوت به سوی حق
۱۸	الف) حکمت
۱۹	ب) موعظه حسنه
۱۹	ج) جدال احسن
۱۹	دوم، توجه به سودمندی فعالیت‌های دینی

۲۰	سوم، ضرورت توجه به هدف و غایت مناسک دین.....
۲۰	جمع‌بندی آیات قرآن.....
۲۱	۲- نهج البلاغه.....
۲۱	۱-۲. هماهنگی با رسوم مردم، راهی برای ایمن شدن از کینه‌ها.....
۲۱	۲-۲. توجه به سنت‌های پایدار.....
۲۱	۳-۲. یادآوری سنت‌های نیکو.....
۲۲	۲-۴. مخالفت نکردن با سنت‌های خوبی که مردم با آن خو گرفته‌اند.....
۲۲	۲-۵. بستن میثاق اخلاقی- اجتماعی میان افراد.....
۲۳	جمع‌بندی پیام‌های نهج البلاغه.....
۲۴	ب) دیگر منابع.....
۲۴	۱. اهلکارهای اصلاح و تقویت مراسم و مناسک دینی.....
۲۵	نقد و نظر.....
۲۷	۲. آسیب‌شناسی رواج مداحی محوری.....
۲۷	نقد و نظر.....
۲۸	۳-۱. حسنی.....
۲۸	۳-۲. سنن و سنت مردم.....
۲۹	۳-۲. مسئولیت نما.....
۲۹	نقد و نظر.....
۳۰	۴. تبیین جامعه‌شناختی مخالفت مردم با ساجد.....
۳۰	۴-۱. ادبیات و چارچوب نظری.....
۳۰	۴-۲. تعیین وظیفه سازمان.....
۳۱	۴-۳. انواع سازمان.....
۳۱	۴-۴. سطوح سازمان.....
۳۱	۴-۵. فرایند تجهیز سازمان.....
۳۱	۴-۶. سازمان متعالی.....
۳۱	نقد و نظر.....
۳۲	۵. الگوی مدیریت اثر بخش مسجد.....
۳۲	نقد و نظر.....
۳۴	۶. اصلاح و سازماندهی محافل و مجامع دینی.....
۳۴	نقد و نظر.....
۳۶	۷. مجموعه مقالات کتاب عاشورا نامه.....
۳۷	۷-۱. نگاهی به عزاداری‌های حسینی.....
۳۷	نقد و نظر.....
۳۸	۷-۲. نگاهی به فرهنگ سوگواری.....
۳۸	نقد و نظر.....

۳۹	۷-۳. بایدها و نبایدهای عزاداری.....
۳۹	نقد و نظر.....
۳۹	۸. خاستگاه مراسم سوگواری حسینی در جهان اسلام.....
۴۰	نقد و نظر.....
۴۱	۹. بازشناسی مناسک عاشورا.....
۴۲	نقد و نظر.....
۴۲	۱۰. ناهمگونی عملکرد متدینان با فرهنگ دینی.....
۴۳	نقد و نظر.....
۴۳	۱۱. آفاق و آفات هیئت‌های مذهبی.....
۴۴	نقد و نظر.....
۴۵	۱۲. آینده فرا رسیده است.....
۴۶	نقد و نظر.....
۴۶	۱۳. تأسی در نصرت عاشورا.....
۴۷	نقد و نظر.....
۴۷	۱۴. نهی از منکر و امر به معروف عاشورا.....
۴۹	نقد و نظر.....
۴۹	۱۵. دور المنبر الحسينی فی توعية الاسلامیه.....
۵۰	نقد و نظر.....
۵۰	جمع‌بندی نهایی از ادبیات تحقیقات.....

فصل سوم: مبانی نظری (نظریه توانمندسازی)

۵۳	مقدمه.....
۵۴	۱. تاریخچه و تعریف توانمندسازی.....
۵۶	۲. مراحل توانمندسازی.....
۵۶	۳. دیدگاه‌های متفاوت در خصوص توانمندسازی.....
۵۶	۴. رویکردهای توانمندسازی.....
۵۹	۵. دیدگاه‌های توانمندسازی.....
۶۰	۶. سطوح برنامه‌های توانمندسازی.....
۶۱	۷. عوامل مؤثر بر موفقیت برنامه‌های توانمندسازی.....
۶۲	۸. دسته‌بندی عوامل مؤثر بر توانمندسازی.....
۶۴	۹. روش‌ها و برنامه‌های توانمندسازی.....
۶۵	۱۰. ابعاد توانمندسازی.....
۶۸	۱۱. مدل‌های توانمندسازی.....
۶۹	۱۱-۱. مدل تامس و ولت هاوس.....
۷۰	۱۱-۲. مدل باوان و لاولر.....

۷۰	۱۱-۳. مدل اسپریتزر
۷۰	۱۱-۴. مدل توانمندسازی مگ لاگان و نل
۷۱	۱۱-۵. مدل توانمندسازی گانو
۷۲	۱۲. رابطه قدرت، هویت و توانمندسازی
۷۵	۱۳. جمع‌بندی مفهوم
۸۱	۱۴. نظریه رهبری خدمتگزار
۸۲	رهبری خدمتگزار و توانمندسازی
۸۳	۱۵. رهبری تحول‌آفرین
۸۴	ویژگی‌های رهبری تحول‌گرا
۸۵	۱۶. توانمندسازی با رویکرد اسلامی
۸۷	۱۷. فعالیت‌های توانمندسازی
۸۸	۱۸. توانمندسازی در هیئت‌های مذهبی
۸۸	۱۸-۱. تعریف توانمندسازی
۸۹	۱۸-۲. سده‌های توانمندسازی
۹۰	۱۹. توانمندسازی و نظریه رهبری خدمتگزار
۹۱	۲۰. شیوه‌های توانمندسازی
۹۱	۲۰-۱. مشارکت
۹۱	۲۰-۲. آموزش
۹۱	۲۱. حوزه‌های توانمندسازی
۹۲	۲۲. رویکردهای توانمندسازی
۹۲	۲۲-۱. رویکرد توانمندسازی از بالا به پایین
۹۲	۲۲-۲. رویکرد توانمندسازی اجتماع‌محور
۹۳	۲۳. جمع‌بندی مباحث توانمندسازی هیئت‌های مذهبی

فصل چهارم: روش‌شناسی تحقیق

۹۵	۱. روش اسنادی
۹۸	۲. روش کیفی
۱۰۱	۳. شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

فصل پنجم: داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۱۰۳	مقدمه
۱۰۳	۱. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر اسدالله جامی
۱۰۵	۲. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر کیومرث اشترینان
۱۰۶	۳. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر حسن بنیانیان
۱۰۷	۴. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه آقای حسام سیروس

۵. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه آقای ابراهیم غلامرضایی..... ۱۰۸
۶. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر قاسم واتقی..... ۱۰۹
۷. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر مهدی ناظمی اردکانی..... ۱۱۰
۸. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر محمد منصورنژاد..... ۱۱۱
۹. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر محمد قاسمی..... ۱۱۲
۱۰. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر جبار رحمانی..... ۱۱۳
۱۱. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر محمدرضا سنگری..... ۱۱۴
۱۲. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه آقای علی اصغر شکروی..... ۱۱۵
۱۳. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه آقای یاسر برخوردار..... ۱۱۶
۱۴. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دکتر محمدصادق ذاکری..... ۱۱۶
۱۵. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه محسن حسام مظاهری..... ۱۱۷
۱۶. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی..... ۱۱۷
۱۷. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه حجت‌الاسلام والمسلمین محمدرضا حشمتی..... ۱۱۸
۱۸. توانمندسازی هیئت‌های دینی از نگاه اعضای اصلی یک هیئت مذهبی در منطقه ۱۵ تهران..... ۱۱۸
۱۹. جمع‌بندی نهایی معیارها..... ۱۲۰
- ۱۹-۱. مدل توانمندی سیستم دین داری دکتر اسدالله جامی..... ۱۲۱
- ۱۹-۲. مدل توانمندی هیئت‌ها به واسطه از پایین به بالا دکتر اشتریان..... ۱۲۱
- ۱۹-۳. مدل توانمندی مدیریت بر هیئت دکتر اردکانی..... ۱۲۱
- ۱۹-۴. مدل توانمندی علل اربعه و لاسول دکتر محمد منصورنژاد..... ۱۲۲
۲۰. ارائه مدل توانمندی هیئت‌های مذهبی..... ۱۲۳
- ۲۰-۱. هسته درونی..... ۱۲۴
- ۲۰-۲. محیط پیرامونی..... ۱۲۴
- ۲۰-۳. اصول و بنیادهای مدل..... ۱۲۵
- ۲۰-۴. ویژگی‌های مدل..... ۱۲۶

فصل ششم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۱. نتیجه‌گیری..... ۱۲۹
۲. پیشنهادها..... ۱۳۲
۳. دستاوردها..... ۱۳۲

منابع و مآخذ..... ۱۳۵

پیوست شماره ۱: متن مصاحبه‌های انجام شده

۱. دکتر اسدالله جامی ۹۱/۱۱/۱۶ ساعت: ۱۴:۳۰..... ۱۴۳
۲. مصاحبه با دکتر کیومرث اشتریان ۱۳۹۲/۰۵/۱۱ ساعت: ۱۴:۳۰..... ۱۵۵

۳. مصاحبه با دکتر حسن بنیانیان؛ ۱۳۹۲/۰۶/۰۲؛ ساعت: ۹:۳۰ ۱۶۰
۴. مصاحبه با آقای حسام سیروس ۱۳۹۲/۰۶/۲۳؛ ساعت: ۱۰:۰۰ ۱۶۵
۵. مصاحبه با آقای ابراهیم غلامرضایی؛ ۱۳۹۲/۰۶/۲۳؛ ساعت: ۱۱:۰۰ ۱۶۷
۶. مصاحبه با دکتر قاسم واتقی؛ ۱۳۹۲/۰۷/۱۸؛ ساعت: ۱۳:۰۰ ۱۶۷
۷. مصاحبه با دکتر مهدی ناظمی اردکانی؛ ۱۳۹۲/۰۷/۰۲؛ ساعت: ۱۳:۰۰ ۱۷۲
۸. دکتر محمد منصورنژاد؛ ۹۲/۴/۱۵ ۱۷۹
۹. دکتر محمد قاسمی؛ ۱۳۹۲/۴/۱۷ ۱۸۲
۱۰. مصاحبه با دکتر جبار رحمانی؛ ۱۳۹۲/۰۴/۲۲ ۱۸۷
۱۱. دکتر محمدرضا سنگری؛ ۱۳۹۲/۵/۱۵ ۱۸۹
۱۲. محسن حسام مظاهری؛ ۱۳۹۲/۰۶/۰۲ ۱۹۱
۱۳. دکتر بنامریزی پژوهش‌های کاربردی سازمان تبلیغات اسلامی؛ (۱۳۹۲/۰۶/۲۰) ۱۹۱
۱۴. حبیب‌الاسلام والمسلمین محمدرضا حشمتی؛ ۱۳۹۲/۰۶/۲۷ ۱۹۲
۱۵. مصاحبه با اعضای کمیته هیئت گروهی؛ ۱۳۹۲/۱۰/۲۸ ۱۹۳
۱۶. آقای علی اسفندیاری مهر سال ۱۳۹۲ ۱۹۴
۱۷. آقای یاسر برخورداری؛ مهر سال ۱۳۹۲ ۱۹۶
۱۸. دکتر محمدصادق ذاکر؛ ۹۲/۴/۴ ۱۹۶

پیوست شماره ۲: نمونه پرسش‌نامه نامه اخذ یافته ۱۹۹

نماینده‌ها

- نماینده آیات ۲۰۱
- نماینده روایات ۲۰۲
- نماینده اشخاص ۲۰۳

پیشگفتار

مراسم و مناسبت‌های دینی در جامعه، دست‌کم از سه منظر در معرض پرسش‌های بنیادین قرار دارند؛ این پرسش‌ها عبارت‌اند از:

۱. چگونه و چرا این مراسم به وقوع پیوسته‌اند؟

۲. چرا باید این مناسبت‌ها را حفظ کرد؟

۳. کدام شیوه برگزاری مناسبت‌ها، بیشترین اثر بخشی و توانمندی را به همراه دارد؟

و الگوی اثر بخش مناسبت‌ها دارای چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است؟

به نظر می‌رسد تا کنون دربارهٔ دو پرسش نخست، کتدوکاوهایی صورت گرفته است؛ اما دربارهٔ پرسش سوم، تلاش‌های علمی چندانی انجام نشده و کتاب حاضر در پاسخ به پرسش سوم، تدوین یافته است. این کتاب افزون‌بر مطالعه و تحلیل منابع و مآخذ مکتوب، با صاحب‌نظران دارای سوابق علمی و عملی در این زمینه، مصاحبه کرده است. آنچه انجام گرفته مدخلی در این حوزه است. امید است با همت دانشمندان و صاحب‌نظرانی که دغدغه حفظ موارث معنوی دارند؛ گام‌های اساسی دیگری در تکمیل این نوع تحقیقات برداشته شوند.

بر خود لازم می‌دانم از راهنمایی‌های ارزنده آقای دکتر خسرو قبادی که زحمت زیادی در همه مراحل این پژوهش داشتند و همکاران محترم طرح آقای دکتر محمد قاسمی، خانم فاطمه ایرانیان، خانم پروین علی‌پور و آقای ولی‌الله اسماعیل‌پور و مهندس رسول علیزاده و استادان محترمی که برای مصاحبه وقت گذاشتند سپاسگزاری کنم. همچنین لازم است از همکاری دکتر سیدضیاء هاشمی رئیس پیشین و دکتر حسین ایمانی جاجرمی رئیس فعلی مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران که فرصت لازم را در اختیار اینجانب گذاشته است، قدردانی کنم.

در این مجال فرصت را مغتنم می‌شمارم و از پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، مدیر محترم گروه علوم اجتماعی، واحد ویرایش و آماده‌سازی و اداره چاپ و انتشارات که زمینه نشر اثر حاضر را فراهم کردند، تشکر ویژه داشته باشم.

توفیق از اوست

علیرضا قبادی

www.ketab.ir

مقدمه

دین و صورتهای فرهنگی برآمده از آن، از تأثیرگذارترین، نافذترین و اصیلترین مؤلفه‌ها و پدیده‌های جامعه و فرهنگ هستند. از یک منظر، پدیده‌های دینی، به دو مقوله نظری (اعتقادات) و عملی (شعائر) طبقه‌بندی می‌شوند.

مقوله نخست عبارت است از طرز فکر و بینش که شامل معارف و باورهاست و مقوله دوم شامل شعائر، اشکال و صورتهای معنیت عمل دینی است. میان این دو گونه واقعیت از یک سو تمایزی کلی وجود دارد که اندیشه را از عمل جدا می‌سازد (دورکیم، ۱۳۸۲، ص ۴۷) و از سوی دیگر، پیوند عمیقی برقرار است؛ به گونه‌ای که هیچ‌یک آن دو گاهی در دنیای خارجی مقدور نیست؛ بنابراین، دین شامل عقیده‌ای صرف و منفرد مانند الهیات نیست، بلکه به سبب پیوند با عمل، از الهیات متمایز است (فریزر، ۱۳۸۴، ص ۱۸).

گاه چنین به نظر می‌رسد که بررسی جنبه‌های اعتقادی و نظری دین بر جنبه‌های عملی دین تقدم دارد؛ اما باید توجه داشت که برای شناخت دین، نخست باید به کمک دینی توجه داشت (همیلتون، ۱۳۸۷، ص ۱۹۷) و برای فهم جامعه شناختی دین، شعائر و آداب اهمیت بیشتری دارند (جلالی مقدم، ۱۳۷۹، ص ۲۶)؛ زیرا جنبه‌های عملی دین سبب پیداری و حفاظت جنبه نظری آن می‌شوند، عمده اعتقادات و باورهای دینی از طریق جنبه‌های عملی دین مانند مراسم و مناسک دینی صیانت یافته و از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابند. مراسم که به گونه‌ای همگانی برگزار می‌شوند موجب سامان یافتن ارزش‌ها و اصول اساسی و اخلاقی می‌شوند و زمینه تاریخی آنها را فراهم می‌آورند (همیلتون، ۱۳۸۷، ص ۲۲۱ و ۲۷۳). چنان‌که مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان اشاره کرده‌اند دین نمی‌تواند بدون پرستش به حیات خود ادامه دهد (واخ، ۱۳۸۰، ص ۲۶).

مراسم و آیین‌ها موجب حفظ اعتبار باورها و سبب جلوگیری از محو شدن آنها از یادها می‌شوند. این مجموعه وسائل و ابزارها هستند که از طریق آنها ایمان به‌طور ادواری خود را تولید و بازتولید می‌کند و همواره به مدد آنهاست که مؤثر و کارآمد می‌شود (دورکیم، ۱۳۸۲، ص ۵۲۲ و ۵۸۰) ایمان به باورهای مذهبی از طریق تکرار آداب و شعائر تقویت و تأیید می‌شود (جلالی مقدم، ۱۳۷۹، ص ۲۷).

افزون بر تأثیر و اهمیت جامعه‌شناختی مناسک و مراسم، اعمال و مناسک دینی نقش مهم و مؤثری در تداوم ادیان مختلف دارند. آداب و مناسک، ابزار و وسائل مناسبی هستند که افراد و گروه‌های دینی با به باورها و اصول حاکم دینی رهنمون و ارتباط انسان‌ها را با کنه آموزه‌های دینی برقرار می‌کنند. همه ادیان متکی به وحی، اراده کننده راه‌های مختلف به سوی مبدأ هستند که با مناسک و اعمال دینی توأم است (نصر، ۱۳۸۹، ص ۳۴).

«اسلام که به معنای اظهار ایمان و عمل به ظواهر دین معنی شده است، برای هر دو بعد دین (باورها و اعمال)، اهمیت دائل است» (طباطبایی، ۱۳۶۳، ج ۱۶، ص ۳۹۲).

صورت‌های عملی دین یا همان آیین‌ها، شعائر، مراسم و مناسک با تاریخ زندگی بشر هم‌زاد هستند. از کهن‌ترین دوران‌های تاریخ تا جمع پیشرفته امروزی جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که خالی از مراسم دینی باشد. مراسم از عناصر مشترک همه فرهنگ‌ها هستند. چنان‌که قرآن کریم نیز به این عمومیت و اشتراک اشاره کرده است: «ما برای هر امتی عبادتی قرار دادیم که به آن عمل می‌کنند» (حج، ۶۸).

پژوهش‌های مردم‌شناسان نیز نشان می‌دهند که تمایز میان جماعت نه در اصل مراسم و مناسک، بلکه در میزان و تنوع نمودها و قدرت تأثیرگذاری آنهاست. در کشور ما آیین‌ها، شعائر، مراسم و مناسک از اصیل‌ترین، قدیمی‌ترین و پایدارترین سنت‌های ملی و فرهنگی جامعه ایرانی هستند که از کهن‌ترین دوران‌های تاریخی رواج داشته و در دوره اسلامی عمق و دامنه بیشتری پیدا کرده‌اند. کمیت و کیفیت مراسم در جامعه ما فراز و نشیب‌های بسیاری را طی کرده است؛ اما پس از انقلاب اسلامی، بر مراسم و مناسبت‌های دینی توجه و اهتمام بیشتری شده است. افزون بر مناسبت‌های دینی که تاکنون در فرهنگ ما وجود داشته، پیوند برخی دیگر از مراسم شادی آفرین با مناسبت‌های ملی مانند میلاد حضرت علی (علیه السلام) با روز پدر، میلاد حضرت زهرا (علیها السلام) با روز زن و مادر، میلاد حضرت زینب (علیها السلام) با روز پرستار و... و برگزاری پررنگ‌تر برخی مناسبت‌های مذهبی چون شب‌های قدر، عید فطر و... و احیای برخی دیگر مراسم،

مانند اعتکاف و نماز جمعه نشان دهنده گسترش آنها پس از انقلاب اسلامی است؛ اما با همه تنوع و قابلیت‌هایی که در مراسم دینی وجود دارد، متناسب با این گسترش و تنوع کمی، به لحاظ کیفی از ظرفیت‌های آن برای عمق بخشیدن ارزش‌ها و باورهای دینی به خوبی استفاده نشده است؛ به گونه‌ای که در برخی موارد در بُعد محتوایی با آسیب‌هایی مانند پایین بودن میزان آگاهی از معارف اسلامی، پایین بودن سطح آشنایی با اهداف الگوهای دینی، پایین بودن میزان مراعات ارزش‌های دینی، پایین بودن میزان تطبیق عمل اجتماعی کنشگران با الگوهای مذهبی (رفتار دینی الگومدار) و بالا بودن سطح انتخاب کنش عاطفی و بالا بودن میزان تسویر عقائد انحرافی شرکت‌کنندگان روبه‌رو است (ر. ک: قبادی، ۱۳۸۹).

از سرنوشت دیگر اجتماعات مذهبی افزون بر جذابیت‌ها که عامل اتحاد و انسجام جامعه را فراهم می‌سازند، گاهی عامل تقسیم‌بندی‌ها و کشمکش‌های اجتماعی شده‌اند. اجتماعات مذهبی گاه بر اثر بی‌توجهی‌ها و تداخل‌ها، منشأ شکاف‌های اجتماعی نیز خواهند بود. با اینکه دین، در جامعه نقشی مهم کسب و منسجم کننده دارد، ولی همواره و در همه حال نقش حفظ کننده و استواردارنده را ایفا نمی‌کند. گاهی ممکن است به عملی برای تفرقه و از هم گسیختگی و حتی به نیرویی مخرب تبدیل شود (جلال مازدم، ۱۳۷۹، ص ۴۳). از منظر دیگر، گاهی ممکن است روابط انسان‌ها را به صورت تازه‌ای سامان دهد و نسل‌های تازه را به ارزش‌ها و الگوهای دیگری رهنمون سازد (همیلتون، ۱۳۸۷، ص ۲۲۸).

چنان‌که گاه نبود نظارت‌ها سبب می‌شود افراد در بستر سنت دینی خاصی قرار گرفته و رفته رفته تفسیر و تعبیری از تجربه‌ها و تفسیرهایی ارائه کنند که آنان را از مذهب عامه و رسمی متمایز و جدا سازد و به اقتضای آن تفسیر، نحوه خاصی از سلوک یعنی را سامان دهد که با سلوک رسمی متفاوت باشد (نراقی، ۱۳۷۸، ص ۱۵۴).

از این‌روست که به نظر می‌رسد مجموعه عوامل بیرونی و درونی موجب شده‌اند مراسم دینی در بُعد محتوایی در تعظیم شعائر دینی و عمق بخشیدن باورهای مذهبی با چالش‌های اساسی روبه‌رو شود و در بُعد سازمانی در معرض تهدیدها قرار گیرد. چنین وضعیتی نیاز به بازبینی و اصلاح در آن را لازم ساخته است.

فرضیه نگارنده کتاب آن است که آنچه در ایجاد اصلاحات اساسی می‌تواند راهگشا باشد، توانمندسازی مراسم دینی است. توانمندسازی‌ای که بتواند هم افراد و هم سازمان آن را شامل شود و به اصلاحات مطلوب بینجامد؛ یعنی مراسمی برگزار شوند تا برای مراجع دینی مطلوب

باشند؛ از این‌رو، در این کتاب با استفاده از منابع مختلف اسلامی و مصاحبه با اندیشمندان حوزه دین و با روش دلفی (با توجه به بضاعت زمانی و مالی طرح) توانمندسازی مراسم دینی بررسی و راهکارهایی نشان داده شده‌اند.

گفتنی است که مراسم دینی انواع گوناگون داشته و سازمان‌های متولی آن نیز گوناگون هستند؛ اما هیئت‌های مذهبی، به علت فراگیر بودن در سطح جامعه و مراجعه فراوان مردم به آنها و آسیب‌های پیش روی این هیئت‌ها، مورد توجه خاص کتاب حاضر هستند.

این کتاب، در شش فصل سامان یافته است:

فصل اول: کلیات.

فصل دوم: پیشینه تحقیق.

فصل سوم: ادبیات نظری.

فصل چهارم: روش‌های اساسی تحقیق.

فصل پنجم: داده‌ها و یافته‌های تحقیق.

فصل ششم: نتیجه‌گیری و طرح پیشنهادها.